

Франкфурт на Майне. Люты 2000 г.

перадусім — ягоная чысьцюткай беларуская мова, безъ колечы-якога чужаземнага акцэнту, каторы часыцяком зъяўляеца ў тых, хто доўга жыве на чужынے й наштодзень, як у гутарцы, так і на пісьме, карыстаецца чужой мовай.

З нагоды 85-гадовага юбілею нашага знакамітага суайчынніка горадзенская газэта “Пагоня” пісала: “Цяжка ўявіць сабе, што гэтаму энэргічнаму, поўнаму плянаў і праектаў, няўрымсъліваму руліўцу беларускага дзяржаўнага іміджу ў нацыянальной годнасці ўжо 85 гадоў. Масьціты вучоны атрымаў у 1991 г. сусьветна вядомы тытул акадэміка Міжнароднай Акадэміі Навукаў Эўраазіі, дзейнасць якой апавядае галоўнай ідэі жыцця юбіляра — Беларусь павінная заняць пачэснае месца ў Эўропе, якое ёй належыць па праву”.

З таго часу прашло 6 гадоў. У Беларусі шмат што зъмянілася, на жаль, на горшы. І гэта балюча адчуваюць усе беларускія патрыёты, дзе-б яны не жылі.

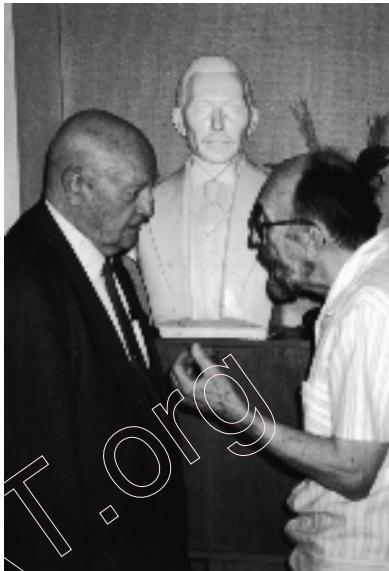
Барыс Кіт застаецца ў сягоныя бадзёры ў актыўны, гэтаксама молада гучыць (па тэлефоне) ягоны голас. Ён праішоў доўгі ў нялёгкі шлях, шлях *per aspera ad astra* — цераз церні да зорак.

Беларуская Гімназія ў Вільні,
як і іншыя сярэдня шкóлы ў Заходній Беларусі
паміж I і II Сусьветнымі войнамі, агуляла вялікую
гісторычную ролю ня толькі ў разьвіцьці
беларускага школьніцтва, але, наагул, у разьвіцьці
беларускага нацыянальнага руху. Гэта была школа,
якая ня толькі зьяўлялася кузняй кадраў новай і
маладой беларускай інтэлігенцыі, узгадаванай у
патрыятычным духу, — але таксама была адным з
галоўных цэнтраў беларускага адраджэння пад
Польшчай. У гады паслья Другой сусьветнай вайны
гадунцы гімназіі — і тыя, што засталіся на Бацькаў-
чыне, і тыя, што разъцярушыліся па ўсім сьвеце —
апрача сваёй працы, заўсёды бралі рашучы ўдзел і
кіраваныне ў беларускай нацыянальнай працы, дзе
толькі такая магчымасць існавала... Я заўсёды
ганаруўся ў ганаруся, што быў часткай гэтай,
паводле акрэсленяня Васіля Быкава,
Калыцы Беларускага Адраджэння.

Барыс Кіт

На кватэры Л.Луцкевіча перед бюстам Ів. Луцкевіча

Гімназіі Аляксей Анішчык. Барыс Уладзіміравіч ходзіць па любых ягонаму сэрцу старажытных вулачках Вільні. Гэта тая самая і ўжо іншая Вільня: чужая мова, чужы дух, чужая даўно сталіца. Яго суправаджае карэнны віленчук Лявон Луцкевіч, найлепшы знаўца беларускай Вільні. Вось Вострая Брама з выявай Пагоні. Вось Вастрабрамская вуліца, Духаў манастыр, славутыя Базыльянскія муры. Тут быццам-бы нічога не зъмянілася, занядбаная царква, старыя дрэвы на панадворку, абшарпаныя кляшторныя муры... Няма толькі Віленскай Беларускай Гімназіі ў Беларускага Музэю ім. Лявона Луцкевіча. Тырчиць адно ў муры адзінокі, іржавы цвік, на якім колісі вісела шыльда музэю... Цяжка варочацца ў сваю маладосць і не знаходзіць таго, што там было.

І была яшчэ адна сустрэча на кватэры Лявона Луцкевіча. Настанік і вучань успаміналі гімназію, ейнага заснавальніка Івана Луцкевіча, многіх вучацялёў і дырэктароў. Але найбольш уразіў Барыса Уладзіміравіча самаробны альбом, прысьвеченны гісторыі ВБГ, матар'ялы да каторага пачалі зьбіраць яшчэ пісьменьніца Зоська Верас і вядомая бел. дзеячка ў галіне школьніцтва Надзея Шнаркевіч, а закончыў збор і афармленыне Лявон Луцкевіч. У альбоме Барыс Уладзіміравіч пабачыў успаміны сваіх былых вучняў, Марыі Скуркі, Янкі Шутовіча, Янкі Багдановіча ды інш., фатаграфіі дырэктароў і выкладчыкаў, групавыя фатаздымкі, пасьведчаныні вучняў ды шмат чаго іншага, звязанага з гісторыяй дарагой яму навучальнай установы.

Пры сустрэчы з Барысам Уладзіміравічам уразіла ягоная рухавасць, жывасць, съветлы розум і ясная памяць, а

Перад Наваградзкім гісторычным музэем. 17 ліпеня 1992 г.

марыў наведаць яе. Калі Беларусь абвесціла незалежнасць, ён гаварыў: “Для мяне гэта галоўная падзея ХХ стагодзьдзя!” У 1992 годзе Барыс Уладзіміравіч нарэшце прыехаў на Бацькаўшчыну, адведаў Карэлічы, Наваградак, сустрэўся з былымі вучнямі, сваякамі, старымі знаёмымі. Наведаў ён і Акадэмію Навукаў Беларусі, яго прыняў міністар замежных спраў П. Краўчанка, сустракаўся зь вядомымі беларускімі навукоўцамі й грамадзкімі дзеячамі Р. Гарэцкім, А. Мальдзісам, М. Ткачовым ды інш. Увосені 1992 г. ў Наваградзкім краязнаўчым быў адкрыты Мэмарыяльны пакой Барыса Кіта.

У 1995 г. на сваё 85-годзьдзя Барыс Кіт адведвае Вільню, горад сваёй маладосьці. Ён сустракаецца зь беларусамі ў дамкох Таварыства беларускай культуры на вул. Жыгіманту, 12. Яго сустракаюць, дзеляцца ўспамінамі ягоныя былыя вучні з ВБГ Лявон Луцкевіч, Лявон Кароль, Вера Шостак, Жэня Навумчык, ведамы яму яшчэ з часоў вучобы ў Наваградзкай

Віленчукі крэсьленьне “віленчук” — адноснае. Віленчукі — гэта ня толькі тыя, хто нарадзіўся, працеваў у Вільні ды адышоў тут на вечны спачын. Віленчукі — гэта й тыя, хто, прыехаўшы ў Вільню ўжо дарослымі людзьмі, знайшоў тут сваё мейсца ў жыцці, сваю дзялянку працы. Гэта таксама й тыя, хто пражыў у Вільні пэўны пэрыяд свайго жыцця ды пакінуў па сабе ў Вільні трывалы сълед. Да апошняй катэгорыі беларусаў-віленчукоў належыць і слынны цяпер у съвеце вучоны Барыс Кіт (Барыс Кіта).

“Успаміны пра мае дачыненьні зь Вільніяй і Віленскай Беларускай Гімназіяй у пэрыяд часу паміж 1928-39 гг. ёсьць найдаражэйшымі майму сэрцу, і наагул я найбольш ганаруся сваім уззелам і працай у беларускім школьніцтве, якія пачаліся ў 1926 г. ё спыніліся аж у 1944-ым,” — піша акадэмік Барыс Кіт у сваіх успамінах “Вучань, вучыцель, дырэктар”, што ўвайшлі ў падрыхтаваную да друку выдавецтвам “Рунь” кнігу “Віленская Беларуская Гімназія”. Барыс Кіт, матэматык, фізык, хімік, доктар філязофскіх навукаў у галіне матэматыкі й гісторыі навуки, акадэмік Міжнароднай Акадэміі Астронаўтыкі, старэйшы сябра Амерыканскага Астронаўтычнага Таварыства, ганаровы сябра Брытанскага Міжплянэтнага Таварыства, сябра Дырэктарыяту Нямецкага Астронаўтычнага Таварыства, сябра Камітету Міжнароднай Акадэміі Астронаўтыкі (Парыж), заслужаны прафэсар Мэрылендзкага Ўніверсітэту (ЗША), залаты мэдаліст Нямецкага Таварыства ўмя Гэрмана Обэрта, высока ацнены ва ўсім съвеце вучоны, беларус паводле паходжанья, — ніколі ў нідзе не забываўся на сваю

беларускасць і праз усё сваё багатае ў насычанае падзеямі жыцьцё пранёс памяць пра Радзіму, пра родную Наваградчыну й дарагую ягонаму сэру Більню.

Бацька Барыса Кіта, Уладзімір Кіта, паходзіў зь вёскі Агароднікі Карэліцкай воласці, Наваградзкага павету. Ёнрана пакінú родныя мясьціны і ў пошуках лепшае долі паехаў у Санкт-Пецярбург. Там ён паступіў на курсы сувязістаў і пасъля іх заканчэння ўладаваўся на працу ў Міністэрства пошты ѹ тэлеграфаў. Працу яму далі ў мястэчку Шувалава на мяжы з Фінляндый. У. Кіта ажаніўся з Ксеніяй Зуравай, якая паходзіла зь сялянаў в. Тупікова Цьверскай губерні ѹ таксама прыехала на заробкі ѹ Пецярбург. 24 сакавіка (6 красавіка) 1910 г. у іх нарадзіўся сын, якому далі імя Барыс.

Пецярбург пачатку XX ст. быў адным з цэнтраў беларускага адраджэнскага руху. Тут вакол праф. Эпімаха-Шыпілы гуртавалася бел. моладзь, што прыехала працаўцаў і вучыцца: Клаудзій Дуж-Душэўскі, Вацлаў Іваноўскі, браты Іван і Антон Луцкевічы, Браніслаў Тарашкевіч, Адам Станкевіч, Станіслаў ("Кнігар") Станкевіч, Браніслаў Тарашкевіч ды інш. Тут нейкі час на агульнаадукацыйных курсах Чарняева вучыўся Янка Купала. Зразумела, Барыс Кіта быў яшчэ дзіцём і беларускія справы яго не цікавілі. Аднак у ягонай дзіцячай памяці застаўся, безумоўна, вобраз вялікага гораду зь ягонымі ўнікальнымі палацамі, храмамі, мастамі. Сямігадовы хлопчык захаваў хіба ѹ нейкія ўспаміны пра лютайскую ѹ каstryчніцкую рэвалюцыі, якія закончылі ягонае шчаслывае дзяцінства: чырвоныя сцягі ѹ банты, салдаты, казакі, перастрэлкі, неспакой і ўзень, і ўначы. Бацьку штораз цяжэй было дабірацца да працы — не аднаго разу даводзілася браць лодку ѹ перапраўляцца цераз Няву. З рэвалюцыяй прыйшлі голад і холад.

Напрыканцы 1918 г. малы Барыс з маці паехаў у Беларусь. Падарожжа было нялёгкае — цягнік набітыя бітком, глядзі што скінуць, не было дзе купіць ежы. Маці пакінула 8-гадовага сына ѹ цёткі ѹ Сапажніцы, у 10 км ад Карэлічаў. Неўзабаве Уладзімір і Ксенія назаўсёды пакінулі Пецярбург і разам з сынам пераехалі ѹ Карэліchy. Спачатку зынімалі кут у якойсь хаце, пакуль бацька не пабудаваў сваёй на надзеле зямлі — спадчыне звежа — у Агародніках. Перасяліўся ў новую

Доктар Барыс Кіт атрымлівае пасьведчаньне з падзякай за выдатную працу ѹ Міністэрстве абароны ЗША. 14 сакавіка 1969 г.

Марылендзкага ўніверситету. У 1987 г. яму ўручылі дыплём заслужанага прафэсара, а ў 1990 г. — дыплём ганаровага прафэсара.

Апрача пэдагагічнай дзейнасці Барыс Уладзіміравіч бярэцца ѹ за працу над дысэртаций. Тэмай доктарскай дысэртациі ён выбраў жыцьцё ѹ навуковую дзейнасць польскага матэматыка Антона Зыгмунда, свайго колішняга прафэсара на Віленскім університетзе. Дысэртациёю "Antoni Zygmund, his life and his contribution to the mathematics of 20-th century" Барыс Кіт пасыяхова абараніў у 1982 г. на вучонай радзе Рэгенсбургскага ўніверситету ѹ атрымаў за гэтую працу навуковае званьне доктара філязофіі ѹ галіне матэматыкі ѹ гісторыі навукі.

Жывучы ѹ Нямеччыне, др. Барыс Кіт працягвае актыўна ўдзельнічаць у міжнародных астронаўтычных кангрэсах, публікуе шматлікія артыкулы ѹ амэрыканскіх і нямецкіх часопісах. У 1991 г. яму быў уручаны дыплём акадэміка Міжнароднай Акадэміі Астранаўтыкі.

На чужыне Барыс Уладзіміравіч ня раз успамінаў раздіму,

сёньня ў вялікіх ракетных систэмах *Apollo* ў *Shuttle*.

У 1958 г. Барыса Кіта запрасілі ў Вашынгтон, дзе ён пачаў працаваць у Міністэрстве паветраных сілаў ЗША ў агдзеле касманаўтыкі. Малады энэргічны вучоны ў вадначасіце выконваў і абавязкі эксперта ў разьвіцьці міжнароднай касманаўтыкі, перадусім савецкай. Добрае веданьне расейскай мовы памагло яму стаць каардынатаром групы 50 савецкіх вучоных, якія прыехалі ў ЗША на кангрэс па астранаўтыцы. На кангрэсе Барыс Кіт пазнаёміўся з выдатнымі савецкімі й амэрыканскімі вучонымі ў галіне язвернай фізікі й космасу.

У 1960 г. з выходам навукова-папулярнай кнігі “Дапаможнік па ракетных палівах” пачынаецца літаратурная дзеянасць Барыса Кіта. У 1964 г. ён напісаў сваю другую кнігу “Гісторыя й сучасны стан савецкай касманаўтыкі”.

З 1963 г. Барыс Кіт працуе ў агдзеле касманаўтыкі Міжнароднай карпарацыі тэлефоннай і тэлеграфнай сувязі, дзе дасыльвалі ў будавалі спутнікі сувязі, што зьяўлялася першым этапам у справе падрыхтоўкі падарожжа амэрыканцаў на Месяц. Яму была даручаная матэматычная распрацоўка сродкаў сувязі ў праектах кіруемых касымічных караблён. Адначасна Барыс Уладзіміравіч выступае з рэфэратаў, піша ў публікуе артыкулы, чытае даклады на міжнародных кангрэсах па касманаўтыцы. Напрыканцы 60-ых гадоў ён аб'ездзіў зь лекцыямі паўсюдэту: Японія, Індый, Мексіка, Гішпанія, Канада, Англія, Швэцыя, Фінляндія, Нарвегія, Нямеччына ды інш. А, наогул, Барыса Ўладзіміравіча, хоць быў ён грамадзянін ЗША і пражыў у Амэрыцы цэлых 25 гадоў, цягнула ў Эўропу, бліжэй да Радзімы. У 1972 г. ён пераяжджае ў Нямеччыну й мейсцам свайго сталага жыхарства выбірае старожытны горад Франкфурт на Майні. Але ў тут не зьбіраецца “спачываць на лаўрах”, зноў варочаецца да пэдагагічнае працы. Яшчэ ў Вашынгтоне ён выкладаў матэматыку ў Марылендзкім універсітэтэ на вячэрнім факультэце. Гэты універсітэт мае філіі па ўсім сьвеце, у асноўным там, дзе ёсьць амэрыканскія войскі, кампактна пражываюць амэрыканскія грамадзяне. І вось у Франкфурце на Майні Барыс Кіт стаў прафесарам Эўрапейскага агдзелу

навыканчаную хату, але хутка і ў новую хату прыйшло вялікае гора — съмерць маці. Ксенія Кіта памерла ў 1920 г., маючы ўсяго 30 гадоў. 10-гадовы Барыс астаўся сіратою.

Праз некаторы час бацька, якому цяжка было спраўляцца з гаспадаркай, ажаніўся другі раз. Ягонаў жонка стала Алена Швед зь вёскі Валеўка, добрая, спагадлівая жанчына, якая паставала замяніць хлопчыку маці. У Барыса з'явіліся брат Лявон і сястра Ірына.

Хаця 1-ая Імперыялістычная вайна закончылася ў 1918 г., 1919-20 гг. былі на Беларусі вельмі неспакойныя. Ішла вайна паміж бальшавікамі і Польшчай, то палякі займалі Менскую акругу ў Менск, то бальшавікі падыходзілі ажно пад Варшаву. Войскі ўзаг і ўперад каціліся празь Беларусь, забіваючы, рабуючы, спальваючы вёскі ѹ мястэчкі. 12 кастрычніка 1920 г. у Рызе паміж варагуючымі бакамі быў заключаны дагавор, паводле якога Заходнія Беларусь і Украіна адышлі да Польшчы. Польскі ўрад разглядаў іх як свае калёні ѹ неўзабаве прыслаў сюды цэлую плоіму асаднікаў, у асноўным быльых легіянераў, надзяліў іх землямі. У польскія школы (беларускіх школаў, што паўсталі за царскай уладай, ужо не было) панаехалі настаўнікі-палянізатары з Цэнтральнай Польшчы, каторыя з пагардай ставіліся да ўсяго беларускага.

У 1924 г. Барыс Кіта паступіў у 4-ю клясу мясцовых польскай школы ў Карэлічах. Вучыўся выдатна, асабліва цікавіўся матэматыкай, аб'явіўся ў яго ў талент да рысаванья. Ягоныя рысункі і малюнкі выстаўляліся на мастацкай выставе ў Познані.

У 1926 годзе Барыс Кіта паступіў у Наваградзкую Беларускую Гімназію. З усіх тагачасных беларускіх гімназіяў — Радашкоўская, Клецкая, Нясьвіская, Наваградзкая і Віленская — з'явіўся апошнія праінавалі наўдаўжэй: Наваградзкая з 1920 па 1934 г., а Віленская — з 1919 па 1944 г. Усе беларускія гімназіі ў тыя часы былі прыватныя. Першым дырэктарам Наваградзкай Гімназіі быў Ян Цеханоўскі, другім — Пётра Скрабец. Тыя два гады, што Барыс вучыўся ў Наваградку (1926-28 гг.), характарызаваліся ня толькі яго поспехамі ў науцы, але й актыўнай грамадзкой дзеянасцю. Акурат у 1926 г. аформілася Беларуская Сялянска-Работніцкая

4-ая кляса польскай пачатковай школы ў Карэлічах.
Пад нумарам "2" Барыс Кіта. 1924 г.

Грамада, якой кіраваў ведамы яшчэ зь Пецярбургу бел. грамадзкі дзеяч Браніслаў Тарашкевіч. Па ўсёй Захоўній Беларусі пачалі арганізоўвацца гурткі Грамады, а колькасць ейных сяброў дайшла да 100 тыс. Барыс таксама падгучыўся да арганізацыі такіх гурткоў на вёсцы. У родных Агародніках старшынём гуртка Грамады быў ягоны бацька.

Аднак такая масавасць ды актыўнасць Грамады была не да спадобы польскім санацыйным уладам. Пачаліся перасльеды, арышты. Былі арыштаваныя Барыс Кіта ў настаўнік Міхась Чатырка. Але даказаць іхную сувязь з КПЗБ не ўдалося, і іх звольнілі. У 1927 г. адбыўся суд над Грамадой і ейным лідарам Б. Тарашкевічам, а таксама Рак-Міхайлоўскім, Валошыным, Дварчаніным і інш. Грамада была забароненая. Пасля разгрому БСРГ палітычная дзеянасць у Наваградзкай Гімназіі спынілася. Нельга было, аднак, задушыць патрыятычны настрой сярод вучняў.

Як ужо згадвалася, Віленская ў Наваградзкай гімназіі былі прыватныя й ня мелі г. зв. “права матуры” — права даваць выпускнікам такі атэстат сыпеласці, каторы дазваляў-бы ім паступаць у польскія ВНУ. Некаторыя вучні з пасьведчаннем

(Баварыя), пазней — у Мюнхене. У ваколіцах Мюнхена месціўся лягер для перамешчаных асобаў, у асноўным украінцаў. Там ва ўкраінскай гімназіі Б. Кіт выкладаў напрацягу 3 гадоў матэматыку. Адначасова вучыўся на факультэтэце мэдыцыны ў Мюнхенскім універсытэце (1945-48).

У сінёжні 1948 г. пачаўся амэрыканскі пэрыяд жыцця ў дзеянасці Барыса Ўладзіміравіча Кіта. Спачатку ён прыехаў у Нью Ёрк, але хутка пераехаў у гарадок Саут-Рывер, дзе жыло шмат беларусаў, уладкаваўся на працу ў фармацэўтычную фірму. Аднак яго не пакідала сумка аб суродзічах, што засталіся ў Нямеччыне ў лягерох для перамешчаных асобаў. Варункі іміграцыі ў ЗША былі простыя: трэба было, каб нехта, хто жыве ў Амэрыцы, падпісаў пасьведчаныне, што бярэ на сябе клопаты, звязаныя з перасяленнем. У гэтай спрабе Барысу Ўладзіміравічу дапамагалі два маладыя беларусы Шароўскі і Філіповіч. “Так, дзякуючы Б. Кіту, у Сант-Рыверы паўстала найвялікшая сёньня беларуская калёнія ў ЗША”, — адзначае У. Брылеўскі ў сваім артыкуле “На 70-годзьдзе Б. Кіта”. Быў створаны й Беларуска-амэрыканскі дапамогавы камітэт, мэтай якога была дапамагчы суайчынікам усталявацца ў ЗША, а таксама весьці сярод беларускіх імігрантаў культурную, сацыяльную, палітычную работу. Барыс Кіт быў старшынём камітэту з 1949 па 1950 г., а з 1976 па 1988 г. — ягоны былы вучань Святаслаў Коўш, сын ведамага ў Вільні сьвятара Аляксандра Каўша, змагара за беларускую царкву.

У 1950 г. Барыс Кіт пераїжджае ў Каліфорнію, дзе таксама арганізувае беларускую групу, маючи памочнікам сваёго былога вучня з ВБГ і калегу па БСС Чэслава Наідзюка. Тут, у Лос Анджэлесе, пачынаецца касмічная эра Барыса Кіта. Ён працуе ў вядомай амэрыканскай фірме *North American Aviation*, дзе ажыццяўляліся амэрыканскія касмічныя праекты: стратэгічныя ракеты *Navaho*, праект падарожжа чалавека на Марс *Apollo*, чаўночны карабель *Shuttle*. Першай навуковай працай Барыса Кіта было пасьпяховае даследаванье якасця вадкага вадароду як будучага касмічнага паліва. Дзякуючы гэтаму ды іншым даследаваньям амэрыканскіх навукоўцаў вадкі вадарод стала ўжываецца

Беларуская Настаўніцкая Сэмінарыя ў Паставах. У другім радзе (чацверты злева) — дырэктар Барыс Кіт. 1943 г. Маладэчне.

У 1943 г. Барыс Кіт пры помачы сваіх аднадумцаў ператварыў гандлёвую школу ў Адміністрацыйна-гандлёвы інстытут з гуманітарным ухілам. Першы год быў арганізаваны 2 курсы. Навука была разьлічаная на 4 гады. Удалося сабраць добры калектыв выкладчыкаў. Былыя навучэнцы гэтага інстытуту, якіх лёс параскідаў па ўсім сьвеце, зь цеплынёю і ўдзячнасцю ўспаміналі свайго дырэктара ў настаўніка.

У канцы сакавіка 1944 г. ВБГ съвятковала сваё 25-годзьдзе. Не зважаючы на неспрыяльныя ўмовы, фронт каціўся на Захад, у Вільні сабралася шмат абсалвэнтаў, настаўнікаў, былых дырэктароў гімназій. Прыехаў і Барыс Кіта. Былі сустрэчы, успаміны, урачыстыя акадэміі, вялікі канцэрт у тэатры на Вялікай Пагулянцы з узделам Міхася Забэйды-Суміцкага. Да радасыці сустрэчы прымешваўся ўсім — думкі пра будучыню.

Не чакаючы “вывалення”, Барыс Кіт зь сям’ёй выехаў у Нямеччыну. Напачатку патрапіў у горад Офенбах-Ліндаў

аб сканчэнні беларускіх гімназіяў ехалі ў Прагу — Чэхаславацкая Рэспубліка, якая прызнала БНР, прыймала беларускіх студэнтаў у Карлаў Універсітэт, плаціла ім стыпэндыі. Аднак Барысу Кіту ды яшчэ пяцём вучням Наваградзкай Гімназіі пашэньціла паехаць у Вільню, каб у ВБГ здаваць перад адумысловамі створанай камісіяй іспыты на атэстат съпеласыці. Вось як пра гэта ўспамінае сам Барыс Уладзіміравіч:

“Тут трэба абавязкова ўзгадаць, што ў атрыманыні дзяржаўных правоў для беларускіх гімназіяў асабліва шчыраваў наваградзкі ваявода Зыгмунт Бэчковіч, адзін з найбольш ліберальных тагачасных польскіх адміністратораў. Ён неяк зацікавіўся працай нашай Наваградзкай Гімназіі, пачаў інспектаваць яе, прыходзячы на лекцыі, а пазней прызначыў стыпэндыі найболыш здольным вучням. (Падчас адной візыты сп. Бэчковіча аўтар гэтых успамінаў быў выкліканы да дошкі, у клясе матэматыкі, каб зрабіць добрае ўражаныне аб адукатыўным узроўні гімназіі. Як выдатнага вучня выклікалі мяней тады, калі гімназію візытуваў Вацлаў Ендрэевіч, міністар асьветы, якога я спаткаў пасля вайны на эміграцыі ў Нью-Ёрку.)”

Каб правесці першыя, спробныя матуральныя іспыты, было пастаўлены, што вучні-кандыдаты з Наваградку разам з вучнямі-кандыдатамі з Вільні будуць здаваць іспыты ў Базыльянскіх мурох, дзе месцілася тады нашая слынная ўстанова. Іспыты здаваліся экстэрнам з усіх прадметаў, якія выкладаліся ў нашых 8-клясных гімназіях, і экзаменатары былі не свае настаўнікі, а пакліканыя з польскіх гімназіяў. Толькі некалькі з іх, Антон Трэпка (фізыка), кс. Адам Станкевіч (Закон Божы для каталікоў) быў а. Дзякоўскі (Закон Божы для праваслаўных), быў ўзяты ў Віленскай Гімназії. Старшынём экзаменацыі на камісіі быў славуты прафэсар Віленскага Універсітэту М.Масоніюс. Каб мець найлепшыя вынікі ён паказаць, што нашыя гімназіі стаяць на гэткім самым узроўні, як і польскія, і заслугоўваюць на дзяржаўныя права, — дырэктор Наваградзкай Гімназіі Ян Цеханоўскі выбраў з 30-ци вучняў 8-ай клясы толькі шасцёх самых выдатных: Ю. Дзяковіча, В. Чатырку, Я. Гоцку, А. Вярбіцкага, М. Даманская ды мяне, аўтара гэтих успамінаў. Тое самае было зробленае і

Абсальвэнты Наваградзкай Беларускай гімназіі й Віленскай Беларускай Гімназіі пасля атрыманьня “права матуры” з настаўнікамі. У першым радзе (сидзяць): Антон Нэканда-Трэпка, кс. Адам Станкевіч, праф. М. Масонюс (старшыня камісіі), а іван Дзічкоўскі, Сяргей Паўловіч (дырэктар ВБГ), М. Чатырка, Абрамовіч. У другім радзе: Цьвёрдахлебай, В. Ральцэвіч, Кавалеўская, Аляксандар Міхалевіч, М. Александровічова, С. Выслоўх, Вінцэнт Жук-Грышкевіч, Ян Цеханоўскі (дырэктар НБГ), І. Будзька (вучаніца ВБГ). Трэці рад: Барыс Кіта, В. Чатырка, Вярбіцкі, Даманскі (матурысты НБГ), Пётра Шчасны, А. Казлоўская, Янка Хвораст, Монус Рабіновіч, Марыя Скурко (матурысты ВБГ).

Вільня, 26 чэрвеня 1928 г.
ў ВБГ. Адтуль прыйшлі: П. Шчасны, І. Будзька, І. Хвораст
(пазней кіраунік танцаў у хоры Р. Шырмы) ды яшчэ трох,
прозвішчы якіх ня памятаю”.

Вынікі іспытаў паказалі, што ўзоровень ведаў у беларускіх гімназіях ня горшы, чым у польскіх, і Наваградзкай і Віленскай гімназіям былі дадзеныя правы дзяржаўных. Аднак ВБГ заставалася па-ранейшаму прыватнай, ейным канцэсіянэрам быў Бацькоўскі камітэт ажно да 1933 г., калі яна сталася Беларускай філіяй Польскай гімназіі ім. Ю. Славацкага. Прагэта съведчаць вучнёўскія пасьведчаныні за 1930/31 і 1931/32 нав. гг., дзе напісана: “Беларуская каэдукацыйная гімназія Бацькоўскага камітэту на правох дзяржаўной гімназіі”.

Барыс Кіта атрымаў атэстат съпеласьці паступіў у Віленскі Ўніверсітэт ім. Стэфана Баторага на прыродазнаўча-матэматычны факультэт, адвeл матэматыкі. Сярод студэнтаў

акупаванай немцамі Беларусі склаліся вельмі цяжкія ўмовы для колечы-якой педагогічнай працы. Небяспека пагражала найперш з боку самых акупантатаў, каторыя хоць і далі дазвол на адкрыццё пачатковых, восьмігадовых і спэцыяльных сярэдніх школаў, — маглі заўсёды знайсці прычыну зачыніць школу ды арыштаваць настаўнікаў. Небяспека пагражала і з боку савецкіх партызанаў, што ўважалі тых, хто працаваў у галіне беларускага школьніцтва, за калябарантаў-здраднікаў. І польская Армія Краёва (АК) таксама найбольш змагалася не зь нямецкімі акупантамі, а з съядомымі беларусамі, баючыся іхнага ўплыву на “Крэсах усходніх” — багата беларускіх інтэлігентаў і простых беларускіх сялянай загінула аг рук байцоў АК.

Нягледзячы на такія неспрыяльныя варункі, Барыс Уладзіміравіч Кіт працягвае сваю дзеянасьць на ніве беларускага школьніцтва. Параіўшыся з школьным інспектарам Маладэчанскага раёну Яворскім, ён адчыніе ў Маладэчне Настаўніцкую сэмінарыю. Але сэмінарыя, хаця ёй мела вялікі пасоўпех (300 заяваў), прайснавала нядоўга. Паколькі сэмінарыя працавала без дазволу мясцовых нямецкіх уладаў, яна была зачыненая. Быў агадданы загад арыштаваць ейнага дырэктара ў заснавальніка. Дзякуючы заступніцтву ўплывовых беларускіх звязочоў, арышту Барысу Кіту ўдалося пазъбегнуць. Ён нават атрымаў у Менску прызначэнне на становішча дырэктара сэмінарыі ў Паставах Глыбоцкай акругі.

У Паставах жылося далёка ня проста. Давялося быць съведкам перасльеду ў зыншчэнія жыдоў, баёў паміж савецкімі партызанамі і АК ды шмат чаго іншага. Барыс Уладзіміравіч гастае дазвол на адкрыццё гангрэўай школы ў Маладэчне. Застаўчыся на працы ў Паставах, ён часта наяджае ў Маладэчна. Падчас аднаго такога падарожжа яго арыштавалі. Абвіавачаныя было шмат: праца ў савецкім школьніцтве, гуманнае стаўленыне да жыдоў, непавага да нямецкіх уладаў, залішняя самастойнасьць. 30 звён доўжыліся допыты ў зыдзекі. Уратавалі свайго былога настаўніка ягоныя вучні, Адам Дасюкевіч і Кастьюс Касяк (абодва загінулі). Барыс Кіт нават змог надалей працаваць у гангрэўай школе ў

І вось нечаканая навіна — Сталін пастанавіў перадаць Вільню літоўцам. Літоўцы, ясна, усьцешыліся — збылася мара зрабіць Вільню сталіцай Літвы. Але тыя, хто ўмеў думаць і разумеў ситуацыю, зналі: “Вільнюос мусу, а мяс русу!” (“Вільню нам, а нас рускім!”). У горад увайшла літоўская армія. Мяйсцовыхыя літоўцы сустракалі яе з энтузіязмам, але большыня жыхароў Вільні, асабліва палякі — са зьдзекам. Праўда, і літоўскае войска было марнае — пару танкетак ездзіла ўкруг, каб стварыць уражаныне, што іх ёсьць шмат. Было некалькі гарматаў. Адзінае, што выглядала салідна, быў абоз — адкормленыя бліскучыя коні цягнулі вялікія цяжкія вазы.

Хутка ў горадзе зьявілася шмат літоўскай паліцыі, а паліцыянты былі ўсе высокага росту, ня менш 190 см, шыракаплечыя, у сініх мундзірах з залатымі гузікамі ѹ чырвонымі кантамі, парадныя шагікі былі аздобленыя конскімі хвастамі. Выглядала гэта неяк апэрэтачна. Пачаліся праблемы з мовай, мала хто разумеў, што яны гавораць. Штограуды, у горадзе зьявіліся прадукты, якіх апошнім часам не ставала: мяса, кілбасы, малако, сыр.

У ВБГ зноў аddyліся вялікія зъмены. Калі стала ведама, што Вільню перадаюць Літве, дырэктар Барыс Кіта з большасцю вучняў выехаў у Навагрудак. У Вільні засталося так мала вучняў, што ўдалося скамплектаваць толькі дзівее малодшыя клясы — гэта была ўжо не гімназія, а прагімназія, і ейным дырэктарам зрабіўся Адам Станкевіч.

Так закончыўся віленскі пэрыяд вучобы ѹ пэдагагічнай працы Барыса Кіта. У адноўленай Наваградзкай Гімназіі ён, як дырэктар, зьбірае моцны пэдагагічны калектыв, забясьпечвае нарамальную працу. Дзякуючы сваім арганізацыйным здольнасцям, займае неўзабаве пасаду інспэктара школаў усіх Баранавіцкага акругі (Баранавіцкі, Наваградзкі, Слонімскі, Валожынскі, Ваўкавыскі паветы). За два гады (1939-41) Барыс Кіта разгарнуў шырокую дзейнасць у справе арганізацыі беларускага школьніцтва. Адначасова працуе выкладчыкам матэматыкі ѹ Баранавіцкім настаўніцкім інстытуце, дзе ѿ пазнаёміўся са сваёй будучай жонкай Нінай Корсак. У 1941 г. у іх нарадзіўся першы сын Уладзімір.

22 чэрвеня распачалася нямецка-савецкая вайна. На

Наставнікі ВБГ ў часе, калі гімназія зрабілася Беларускай філіяй Дзяржканай гімназіі імя Славацкага. Сядзіць: А. Міхалевіч, А. Сакалова-Пекант, Р. Астроўскі, кс. А. Станкевіч, М. Кішэніёва, а. Н. Кульчицкі, неявітая. М. Пільшчэвіч, Ціборук Стаяць: Б. Кіта, С. Кароль, У. Глукоўскі, Г. І. Щасны, М. Аляксандравічова, В. Жук-Грышкевіч, Б. Грабінскі. Студзень 1933 г.

університету большасць складалі палякі, але былі ў праdstаўнікі іншых нацыянальнасцяў. Беларускі Студэнцкі Саюз, які аб'ядноўваў бел. студэнтаў з розных факультэтав, налічваў 60-80 асобаў. БСС вёў грамадзка-культурную работу (лекцыі, вечарыны), выдаваў часопіс “Студэнцкая сумка”, цесна супрацоўнічаў з аналагічнымі літоўскім і ўкраінскім саюзамі. Барыс Кіта таксама ўваходзіў у БСС, але кіруючых пасадаў не займаў, бо, будучы студэнтам III курса, быў пакліканы на адказнае становішча выкладчыка матэматыкі ў ВБГ, дзе аказалася ваканція. Вучоба ва ўніверситетце ў педагогічна праца ў гімназіі вымагала шмат часу ў грунтоўнай падрыхтоўкі.

У 1933 г. Б. Кіта закончыў навуку ў атрымаў ступень магістра філязофіі ў галіне матэматыкі. А пасля здачы дзяржаўнага экзамену атрымаў дыплём настаўніка сярэдняй школы.

У 1934 г. польскія ўлады зачынілі Наваградскую Гімназію, а ейных вучняў мелі перавесыці ў Польскую гімназію ў мястэчку А. Міцкевіча. Дырэктар ВБГ Радаслаў Астроўскі вырашыў дзеянічаць і аправаў Барыса Кіта ў Наваградак, каб ратаваць вучняў ад палянізацыі. Вось як апісвае гэта Барыс Уладзіміравіч:

“Было прыгожае сонечнае надвор’е канца жніўня, калі я, у дзень рэгістрацыі вучняў у польскую гімназію, стаў каля гімназіяльных варотаў, затрымліваў вучняў, намаўляючы іх ехаць вучыцца да нас, у Вільню. І гэтак нешта каля 90% усіх вучняў Наваградской Гімназіі далі згоду на пераезд у Вільню. Я спачатку аправаў туды два паўнюткі аўтобусы, а сам, з рэштай, паехаў вузкакалейкаю да Наваельні, а там пераселі мы ў цягнік на Вільню. Дырэктар Астроўскі ўладзіў усё, каб вучні былі добра спатканыя ў разьмешчаны ў інтэрнаце. Агульная радасць трохі заціміла сум, прычынены зачыненнем роднай Наваградской Гімназіі. Па гарозе ў Вільню вучні ехалі, гучна съпявуючы патрыятычныя беларускія песні. Сам я быў вельмі задаволены, што зрабіў нешта канкрэтнае для сваёй Бацькаўшчыны — Наваградчыны. З усіх прывезеных мною вучняў амаль што ўсе здолелі закончыць гімназію, шмат хто з іх пазней адукуяўся ў беларускім агаджэнні.

Уроднай вёсцы. 1938 г.

Тады ніхто ня ведаў пра “Пакт Молатава - Рыбентропа”, які фактычна быў 4-ым падзелам Рэчы Паспалітай. Для палякаў напад Савецкага Саюзу быў як нож у сыгні, хто мог, уцякаў у Літву. Неўзабаве пачаліся арышты, арыштавалі А. Луцкевіча, сэнатора В. Багдановіча, пасла Ф. Ярэміча, У. Самойлу ў шмат іншых. А Вільня тымчасам рыхтавалася да рэфэрэндуму, каму гастанецца горад, БССР ці Літве.

У Віленскай Беларускай Гімназіі таксама адыходзіў безпрэцэдэнтны выбар дырэктара: на агульным сходзе гімназіі быў скінуты са свайго становішча, пастаўлены польскімі ўладамі ў прапольскай арыентацыі, дырэктар Васіль Кавалевіч, а замест выбраны настаўнік матэматыкі Барыс Кіта. Выбар новага дырэктара быў афіцыйна заціверджаны ўладамі Віленскай кураторыі, дзе сярэдняя школы курыраваў палымяны беларускі патрыёт гр. Францішак Грышкевіч. У гімназіі зьявілася шмат новых вучняў, давялося працаваць у дзве зъмены, былі створаныя новыя інтэрнаты.

тлумачыць, выгінаецца ў паказвае. Апрача таго ён вельмі добра мог абыходзіць усе перашкоды”.

У 1939 г. польскія щавіністычныя ўлады здэцыдавалі зыліквідаваць і апошнюю беларускую гімназію - Віленскую. Праудамі ў няпраудамі, пагрозамі ў абяцанкамі былі сабраныя подпісы бацькоў пад заявай аб пераводзе гімназіі на польскую мову навучання. Такі загад прыйшоў у Вільню 12 верасня. Гэта быў ужо 12-ты дзень Другой сусветнай вайны... 17 верасня Чырвоная Армія акупавала Заходнюю Беларусь і Украіну.

Другі сусветны войні... 17 верасня Чырвоная Армія акупавала Заходнюю Беларусь і Украіну. Такі загад прыйшоў у Вільню 12 верасня. Гэта быў ужо 12-ты дзень Другой сусветнай вайны... 17 верасня Чырвоная Армія акупавала Заходнюю Беларусь і Украіну.

Гэтым, аднак, справа мая ня скончылася. Дырэктар гімназіі Жэрбяцкі, каб агпомсціць мне, пачаў візытаўца ўсе мае лекцыі й знаходзіць, што я раблю ўсе вельмі дрэнна й што, наагул, павінен быць звольнены з працы настаўніка. У тым часе на месца Астроўскага быў ужо назначаны Мікола Анцукевіч, які атрымаў аг Жэрбяцкага загад шукаць новага настаўніка матэматыкі. І толькі шчасльівае здарэньне ўратавала мяне аг звольненьня: у Віленскую Школьную Кураторыю прыехаў новы візитатар Юліуш Баліцкі, каторы нічога ня ведаў, якая палітыка вялася ў адносінах да ВБГ і, у прыватнасці, да мяне. У першы шэраг інспектаванья віленскіх гімназій патрапіла ў нашая ўстанова. Два тыдні візитаўца ён нас і на заканчэньне, як тое было прынятае, склікаў настаўніцкі сход (Пэдагагічную раду), каб абвесціць вынікі сваёй інспэкцыі. Спаміж усім іншымі пэдагогамі ён назваў найлепшым вучыцелем... Барыса Кіта! Пасыля такой справаздачы Баліцкага працэс майго звольненьня запаволіўся, да таго-ж якраз тады я за свою добрую працу атрымаў г. зв. "дэкрэт усталеня". (Што датычыць майго недабразычліўцы Жэрбецкага, дык пасыля прыходу Чырвонай Арміі ў Вільню, 17 верасьня 1939 году, ён быў адразу арыштаваны ў згіну ў недзе ў савецкіх турмах)".

Вучні высока ценілі ў любілі свайго маладога вучыцеля. Вось якім Барыс Кіта запомніўся былому вучню ВБГ Анатолю Бразоўскуму, каторы цяпер жыве ў Аўстраліі:

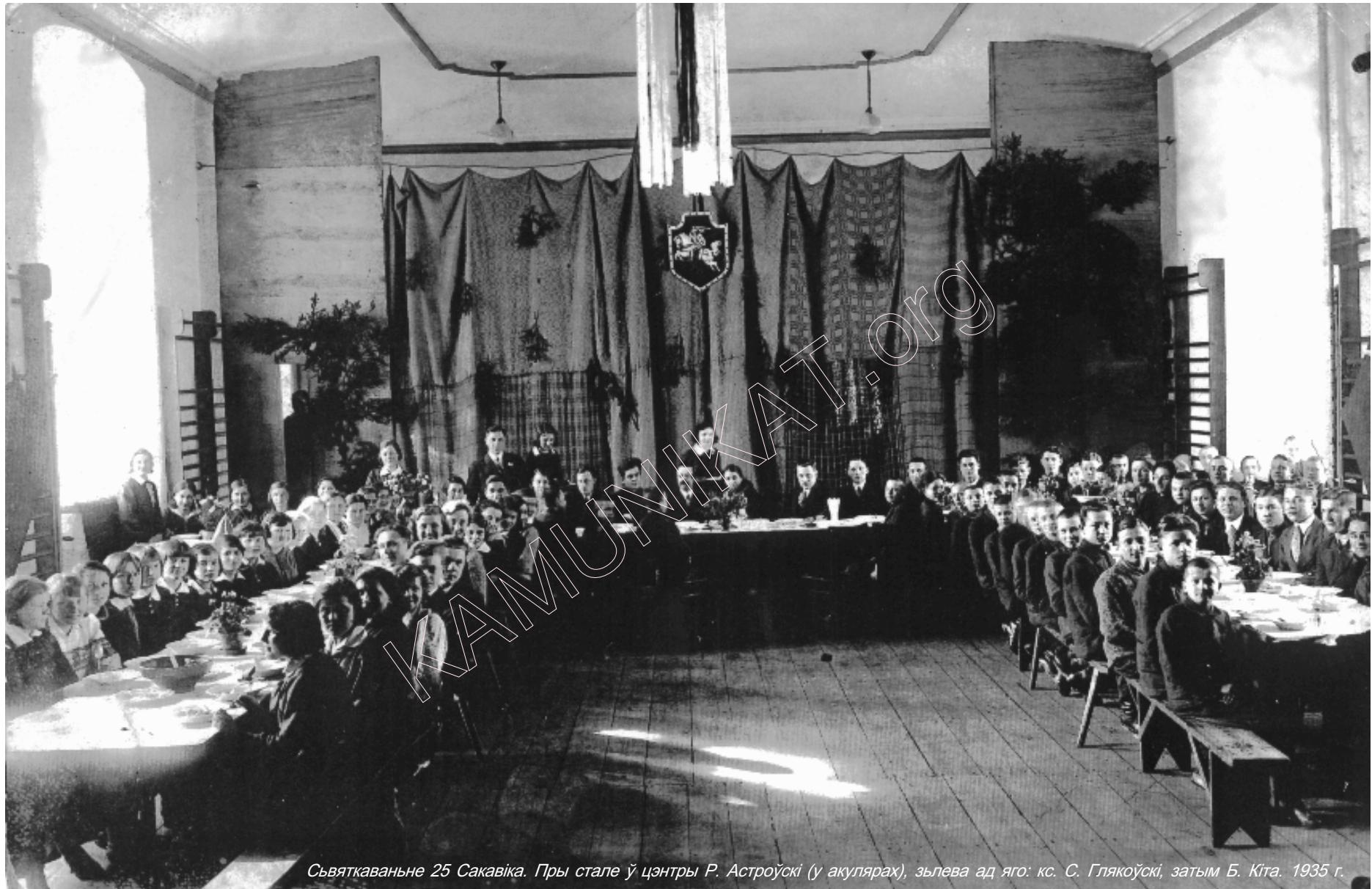
"Мы шмат падарожнічалі, па гарозе спыняліся пераважна ў бацькоў нашых гімназістаў і студэнтаў. Добра памятаецца вандроўка з настаўнікам Барысам Кітам. Езьділі мы, памятаю, на слáуную Нарач. Спачатку цягніком, а далей на каяках. Я кіраваў выправай, сядзеў у адным каяку з Барысам Кітам. Некі выплывалі ды заўважылі веџярок. Але я скамандаваў "Гае зем!" А тут веџер як падняўся, хвалі ўсхадзіліся. Дык наш настаўнік добра выляяў мяне. Але, нічога, выплылі.

Спадара Кіта, трэба сказаць, мы вельмі любілі. Ён быў тады мала чаго за нас старэшы, але яго паважалі, звярталіся "пан прафэсар". На "ты" мы зь ім перайшлі, калі я стаўся студэнтам. Многім настаўнікам мы давалі мянушкі. Дык Кіта мы празвалі "Вуж", бо ён быў такі тонкі й круціўся так, як вуж, пры чорнай дошцы. Нарысую там штось, а тады, як

Вучні ВБГ з настаўнікам Б. Кітам (трэці злева) на экспедыціі на воз. Нарач. 1937 г.

Аднак неўзабаве маё задавальненне зъмянілася вялікім клопатам. Гаворка ѹдзе пра тое, што ўжо назаўтра пасыля нашае "наваградзкае адысеі" дырэктор Польскай гімназіі ўмія Міцкевіча даслаў у Віленскую Школьную Кураторыю (яна абдымала ў Наваградчыну) вялікі данос, абвінавачаючы мяне ў тым, што я, маўляў, "падрываю польскую дзяржаўнасць" і г. д. Адначасна копія гэтага даносу лягла на стол п. Жэрбяцкаму, дырэктору Польскай гімназіі ўмія Славацкага... Цёмныя хмары згусяціліся нада мной. Насамперш, дык сам віленскі школьні куратор п. Шэлянгойскі выклікаў нашага кіраўніка Астроўскага, каб той патлумачыў сутнасць справы. Зразумела, Астроўскі бараніў мяне, як толькі мог. На шчасьце, ён меў прыяцельскія адносіны з Шэлянгойскім, які належыў яшчэ да старой клясы польскіх лібералаў і сымпатызаваў беларусам. (Пазней, у часе разгулу польскага нацыяналізму, на ягонае месца прыехаў польскі шавініст Гадзіцкі). Выслухаўшы тлумачэнні справы аг Астроўскага, Шэлянгойскі парваў данос, кінуў яго ў съметнік і сказаў: "На месца пана Кіта я зробілім то само. Пан Кіта заховал сэн так, як належало правдзівemu бялорускему патрыёце!"

Святкаванье 25 Сакавіка. Прыстале ў цэнтры Р. Астроўскі (у акулярах), злева ад яго: кс. С. Глякоўскі, затым Б. Кіта. 1935 г.